

**MAHALLIY BYUDJET DAROMADLARINI BARQARORLASHTIRISHDA
SOLIQLARNING ROLINI OSHIRISHNING NAZARIY ASOSLARI****Turayeva Xusnobod Xolmurod qizi**

Mustaqil tadqiqotchi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.23107521>

Annotatsiya. Mazkur maqolada mahalliy byudjet daromadlarini barqarorlashtirishda soliqlarning nazariy ahamiyati tadqiq etilgan. Unda mahalliy byudjetlarning iqtisodiy mohiyati, daromadlarni shakllantirish manbalari, soliqlarning fiskal va iqtisodiy funksiyalari hamda soliq tushumlarining hududiy moliyaviy barqarorlikka ta'siri yoritilgan. Shuningdek, mahalliy byudjet daromadlarini barqarorlashtirishning asosiy nazariy tamoyillari, soliq salohiyati tushunchasi va unga ta'sir etuvchi omillar tahlil qilingan. Maqolada soliq siyosatining barqarorligi, soliq yukining maqbulligi, soliq bazasini kengaytirish va hududlarning iqtisodiy imkoniyatlaridan samarali foydalanish masalalariga alohida e'tibor qaratilgan.

Kalit so'zlar: mahalliy byudjet, daromadlar, soliqlar, soliq siyosati, soliq salohiyati, fiskal funksiya, moliyaviy barqarorlik, soliq bazasi, hududiy moliya.

Kirish

Bozor iqtisodiyoti sharoitida davlat moliya tizimining samarali faoliyat yuritishi ko'p jihatdan byudjet daromadlarining barqaror shakllanishiga bog'liq. Ayniqsa, mahalliy byudjetlarning moliyaviy imkoniyatlari hududlarda ijtimoiy-iqtisodiy vazifalarni amalga oshirish uchun muhim ahamiyatga ega. Mahalliy byudjetlar orqali aholi uchun zarur bo'lgan davlat xizmatlari, hududlarni obodonlashtirish, infratuzilmani rivojlantirish va boshqa mahalliy ahamiyatga ega tadbirlar moliyalashtiriladi.

Mahalliy byudjetlarning daromadlari yetarli bo'lmasa, hududlarning o'z vazifalarini mustaqil ravishda amalga oshirish imkoniyatlari cheklanadi. Shu sababli mahalliy daromad manbalarini mustahkamlash va ularning barqarorligini ta'minlash zamonaviy davlat moliya siyosatining muhim masalalaridan biridir.

Mahalliy byudjet daromadlarini shakllantirishda soliqlar alohida o'rin tutadi. Soliqlar davlatning asosiy moliyaviy resurslarini shakllantirish bilan bir qatorda iqtisodiy jarayonlarni tartibga solish, ishlab chiqarishni rag'batlantirish va daromadlarni qayta taqsimlash kabi vazifalarni ham bajaradi.

Shu nuqtayi nazardan, soliqlarning mahalliy byudjet daromadlarini shakllantirishdagi rolini nazariy jihatdan o'rganish va uni oshirishning iqtisodiy asoslarini aniqlash dolzarb hisoblanadi.

Mahalliy byudjet davlat byudjet tizimining hududiy darajadagi tarkibiy qismi bo'lib, tegishli hududning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi uchun zarur bo'lgan moliyaviy resurslarni shakllantirish va ulardan foydalanishni ta'minlaydi.

Mahalliy byudjetning asosiy vazifalaridan biri hudud aholisi ehtiyojlarini qondirishga qaratilgan xarajatlarni moliyaviy jihatdan ta'minlashdir. Bunday xarajatlarga ijtimoiy soha, infratuzilma, obodonlashtirish, hududiy dasturlar va boshqa yo'nalishlar kiradi.

Mahalliy byudjet daromadlarining tarkibi hududning iqtisodiy rivojlanganlik darajasi bilan bevosita bog'liq. Sanoat, xizmat ko'rsatish, savdo va tadbirkorlik rivojlangan hududlarda soliq tushumlari uchun baza kengroq bo'ladi.

Shuning uchun mahalliy byudjet daromadlarini o'rganishda faqat tushumlarning hajmini emas, balki ularning qaysi iqtisodiy manbalar hisobidan shakllanayotganini ham tahlil qilish zarur.

Soliqlar davlat tomonidan qonunchilik asosida undiriladigan majburiy to'lovlar bo'lib, ular davlat moliyaviy resurslarini shakllantirishning asosiy vositalaridan biridir.

Iqtisodiy nuqtayi nazardan soliqlar milliy daromadning bir qismini davlat va jamiyat ehtiyojlari uchun qayta taqsimlash mexanizmi sifatida namoyon bo'ladi.

Soliqlarning eng asosiy vazifasi fiskal funksiyadir. Ushbu funksiya orqali davlat o'zining moliyaviy ehtiyojlari uchun zarur mablag'larni shakllantiradi.

Bundan tashqari, soliqlar tartibga solish funksiyasini ham bajaradi. Soliq stavkalari va imtiyozlari orqali ayrim iqtisodiy faoliyat turlarini rivojlantirish yoki muayyan faoliyatni cheklash mumkin.

Soliqlarning nazorat funksiyasi esa soliq to'lovchilarning moliyaviy faoliyati va soliq majburiyatlarini bajarishini kuzatish imkonini beradi.

Mahalliy byudjetlar uchun soliq tushumlari muntazam daromad manbalaridan biri hisoblanadi. Soliq tushumlarining barqarorligi mahalliy byudjet xarajatlarini rejalashtirish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Agar hududda iqtisodiy faollik yuqori bo'lsa, soliq bazasi ham kengayadi. Natijada mahalliy byudjetga tushadigan daromadlar ko'payadi.

Soliqlarning mahalliy byudjet uchun ahamiyati faqat ularning miqdori bilan belgilanmaydi. Daromadlarning o'z vaqtida va muntazam tushishi ham katta ahamiyatga ega.

Shu sababli mahalliy byudjet daromadlarini barqarorlashtirishda soliq tushumlarini prognoz qilish, soliq bazasini tahlil qilish va iqtisodiy faollikni qo'llab-quvvatlash muhimdir.

Hududning soliq salohiyati uning mavjud iqtisodiy resurslari va xo'jalik yurituvchi subyektlari faoliyati asosida shakllanishi mumkin bo'lgan soliq tushumlarining umumiy imkoniyatini anglatadi.

Soliq salohiyatiga quyidagi omillar ta'sir qiladi:

- hududdagi korxonalar soni;
- ishlab chiqarish hajmi;
- xizmat ko'rsatish sohasi rivojlanganligi;
- aholining daromadlari;
- tadbirkorlik subyektlari soni;
- ko'chmas mulk va yer resurslari;
- investitsiya faolligi;
- iqtisodiyotning rasmiylik darajasi.

Hududning soliq salohiyati qanchalik yuqori bo'lsa, mahalliy byudjetning o'z daromadlarini shakllantirish imkoniyatlari ham shunchalik keng bo'ladi.

Mahalliy byudjet daromadlarining barqarorligi bir nechta omillarga bog'liq. Birinchi navbatda, hudud iqtisodiyotining holati muhimdir. Iqtisodiy faollik pasaysa, korxonalar daromadi kamayishi va natijada ayrim soliq tushumlari qisqarishi mumkin.

Ikkinchi muhim omil soliq siyosatining barqarorligidir. Soliq qoidalarining tez-tez o'zgarishi tadbirkorlik subyektlarining uzoq muddatli rejalashtirish imkoniyatlarini cheklashi mumkin.

Uchinchi omil soliq ma'murchiligining samaradorligi bilan bog'liq. Soliq tizimi qanchalik samarali ishlasa, mavjud soliq bazasidan foydalanish darajasi shunchalik yuqori bo'ladi.

Mahalliy byudjet daromadlarini oshirishda soliq stavkalarini doimiy ravishda oshirish eng maqbul yechim hisoblanmaydi. Chunki haddan tashqari yuqori soliq yuki iqtisodiy faollikka salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Shuning uchun soliq siyosatida fiskal manfaatlar bilan tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirish o'rtasida muvozanatni ta'minlash muhimdir.

Maqbul soliq yuki tadbirkorlik faoliyatini saqlab qolgan holda davlat va mahalliy byudjet uchun yetarli daromad shakllanishini ta'minlashi kerak.

Mahalliy byudjet daromadlarini barqarorlashtirishda bir qator tamoyillar muhim hisoblanadi.

Birinchisi — **barqarorlik tamoyili**. Daromadlarning keskin o'zgarishining oldini olish va uzoq muddatli moliyaviy rejalashtirish imkoniyatini yaratish zarur.

Ikkinchisi — **adolatlilik tamoyili**. Soliq yuki soliq to'lovchilarning iqtisodiy imkoniyatlarini hisobga olgan holda shakllanishi kerak.

Uchinchisi — **samaradorlik tamoyili**. Soliqni undirish xarajatlari va undan olinadigan daromad o'rtasida maqbul nisbat bo'lishi lozim.

To'rtinchisi — **aniqlik tamoyili**. Soliq to'lovchilar o'z majburiyatlarini aniq tushunishi va oldindan rejalashtira olishi kerak.

Soliqlar va hududiy iqtisodiy rivojlanish o'rtasida ikki tomonlama bog'liqlik mavjud. Bir tomondan, iqtisodiy rivojlanish soliq bazasini kengaytiradi. Ikkinchi tomondan, soliq tushumlari orqali shakllangan byudjet mablag'lari hudud rivojiga yo'naltirilishi mumkin.

Masalan, infratuzilma, transport, kommunal xizmatlar va ijtimoiy obyektlarning rivojlanishi hududning investitsiyaviy jozibadorligini oshirishi mumkin. Bu esa yangi xo'jalik yurituvchi subyektlarning paydo bo'lishiga va kelgusida soliq tushumlarining ko'payishiga olib keladi.

Mahalliy byudjet daromadlarini barqarorlashtirish uchun quyidagi nazariy yo'nalishlar muhim:

1. Soliq bazasini kengaytirish.
2. Iqtisodiy faoliyatni rivojlantirish.
3. Soliq tizimining barqarorligini ta'minlash.
4. Soliq ma'murchiligi samaradorligini oshirish.
5. Hududning soliq salohiyatidan to'liq foydalanish.
6. Tadbirkorlik faoliyatini rag'batlantirish.
7. Yashirin iqtisodiyot ulushini kamaytirish.
8. Byudjet daromadlarini prognozlash sifatini yaxshilash.

Xulosa

Mahalliy byudjet daromadlarini barqarorlashtirishda soliqlar muhim iqtisodiy va moliyaviy vosita hisoblanadi. Soliqlar orqali mahalliy byudjetlarning moliyaviy resurslari shakllantiriladi va hududning ijtimoiy-iqtisodiy vazifalarini bajarish uchun zarur mablag'lar yaratiladi.

Mahalliy byudjet daromadlarining barqarorligi faqat soliq stavkalariga emas, balki hudud iqtisodiyotining rivojlanganlik darajasi, tadbirkorlik faolligi, soliq bazasining kengligi va soliq ma'murchiligining samaradorligiga ham bog'liq.

Shu sababli mahalliy byudjet daromadlarini oshirishning asosiy yo‘li soliq yukini oshirish emas, balki iqtisodiy faollikni kuchaytirish, mavjud soliq bazasidan samarali foydalanish va hududning soliq salohiyatini to‘liq ishga solishdan iborat.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi. O‘zbekiston Respublikasining Byudjet kodeksi. – Toshkent, 2013.
2. Musgrave R.A. The Theory of Public Finance. – New York: McGraw-Hill, 1959.
3. Musgrave R.A., Musgrave P.B. Public Finance in Theory and Practice. – New York: McGraw-Hill, 1989.
4. Stiglitz J.E. Economics of the Public Sector. – New York: W.W. Norton & Company, 2000.
5. Rosen H.S., Gayer T. Public Finance. – New York: McGraw-Hill, 2014.
6. Buchanan J.M. The Demand and Supply of Public Goods. – Chicago: Rand McNally, 1968.
7. Dalton H. Principles of Public Finance. – London: Routledge, 1954.
8. Vahobov A.V., Malikov T.S. Moliya. – Toshkent: Sharq, 2010.
9. Malikov T.S. Moliya: dolzarb muammolar. – Toshkent: Akademiya, 2009.
10. Jo‘rayev A.S. Soliq siyosati va soliq tizimi. – Toshkent, 2006.
11. O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi. Davlat moliyasi asoslari bo‘yicha uslubiy materiallar. – Toshkent, 2020.
12. O‘zbekiston Respublikasi qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi materiallari. – 2020–2024.